

26.53x33.11	1/5	עמוד 16	מקור ראשון - דיוקן	08/2025	95037510-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

בין קודש לחול :

בני

קודש

לחול

1-95037511	08/2025	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 16	2/5	27.78x37.81
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

בין קודש לחול :

כשאליעזר בן־יהודה התחיל להחיות כאן את השפה העברית, הוא עמד על כתפי ענקים – מאות ואלפי כותבים וקוראים שעסקו בהחייאת העברית אט־אט במשך המאה ה־19 כולה. מירב ראובני, שחוקרת את השפה העברית בעיתונות היהודית בימים ההם, מתארת בספר חדש איך העם היהודי הפך את העברית משפת קודש קפואה לשפת חול שוקקת, וממש לא רק בזכותו של אדם יחיד

← רחלי מלק־בודה

כתבו עליה בעיתון

דרך עיתוני המאה ה־19 ותחילת המאה ה־20, מירב ראובני מראה איך העברית באמת קמה לתחייה
← רחלי מלק־בודה

מי באמת החזיר לחיים את השפה העברית
← רחלי מלק־בודה, 24

54.35x32.55	3/5	17 עמוד	מקור ראשון - דיוקן	08/2025	95037551-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

עם הדפסת העיתונים החלו דיונים בין העורכים: "מי אמר ש'פריזדנט' זה 'נשיא', ולא 'נגיד'?" עיתונות הבוקר בעברית המתחדשת

ידיה למשל ויכוח גדול על המילה 'סלגור',
יצו למצוא לו מונח ילידי, אחת ההצעות
היו 'סלגור' (סלגור, סלגור), שמורכבת
משתי מילים מקראיות, כביכול בעלות צליל
שורשי וטהור. ההצעה קיבלה תמיכה
במחנה מתחמים בעיתונות שראו בה
משמעות. בפועל הצירוף לא קיבל
תחם חדש – אחת תנפם במסורבל, לא
ומיני ולא מובן. 'דילוג' הפך לבדיחה
ואפילו סמל לגידול. הניסיונות
היוותו מנוחה לחדש מילים. סיפור אחד
היה על איכר שחזר ארצה, סיפר את חוויות
הוא בחדש מילים עצירות שישענו

צילום: נדב מן, ביתמונה. מאוסף עמרם נבו. האוסף הלאומי לתצלומים ע"ש מ' פריצקר, הספרייה הלאומית

אז אם אני משתמש בעברית מעבר לתפילה, מה המשמעות של זה? העיתונות העברית יצרה מרחב ציבורי שלא היה קיים קודם, ועלתה השאלה אם אפשר להשתמש בעברית בצורות חדשות."

דוגמה קונקרטית להתמודדות
השפה החדשה ניתנה כשעיתונים
ים כמז "המגיד" בתקופה לרווח של
האחרונה בארצות הברית, שפרצה
1864, רק שנתיים לאחר הולדתו של
בן-יהודה. "פתאום העורכים שמו
בליה 'עבד' קרימת עברית מקראית,
מלמלם מלחמה קיימת, אבל ארצות הברית
מונה דהש ששרץ להמצא. ומי אמר
נבט' זה 'נשיא', ולא 'נגיד', למשל?
כ"מ התחילו דיונים: באילו מונחים
?"

יבות מהקוראים לא אחרו לבוא. של מכתב מאישה שקוראת לעצמה "היה חתבת: זה מה החלום הזה פתים" החרשים בעבריות מבחינת ים את השפה הקדושה" אומרת בכלל, חידוש המילים יצר זירה קרבת רבות. "זאת הייתה תקופה רוויה בדיונים סוערים. בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 התגלו כעיתונות העברית ויכוח סוער על

חידוש השפה התפתחה בכונות להשתמש במילים אלו רק מהמקרא אלא גם מהתלמוד, ואפילו להבציץ אצלם אנשים כל כך כל היו מרוצים מזה. הם שאלו מה המילים המיוחדות האלה. הייתה משת תחוש שהעברית עשירה לאברת האופי שלה". למשל, ישראליים שטיבו, מהמאמצים הובטלים ישראליים השפה, התגבר להוראת עברית בעברית, והוזר שנוצרו כך שפה מעוותת. הוא ניסה למנוע את הוראת העברית בבתי הספר ביפו בטענה שהעברית החדשה תיצור שפה זרה ומגומגמת, במיוחד אצל ילדים. המאמצים להוראת את העברית תחזקו, כללו גם ניסיונות שנכשלו כישלון חרוץ.

קיד על מקומות מוקראים. כשהיפוש שם עבר
למורדות קוֹרַן, fountain, הוא הציע להחליף
את השם הלועזי בתיאור מיטני: "באר המעין"
מימיה למרום. "אנשים אמרו לי שזה מסורבל
דרי, זה לא טוב, אל שימוש, אל מעשי".
לעומת זאת, אלוהים רבות הציעו חיוב.
כאשר היפוש שם עברי למהנה public
opinion, הוא התרגם טוב למילים "דעת
הקהל", מונח שמגיע מהפילוסוף וכן יש לו
לצלול מוכר. היה הק להשתמש בה והרהר
יותר מאשר לנסות לתרגם בצורה אחרת.
אגב, תפיסת העבודה של כירורגיה היתית
לאמצא אותה במקום שתי מילים
למשל, הרכב שנים היו קוראים לעיתון.

על אירוע מפורסם, על המלחמה הזאת והיא, והתפתחות לגלות שכבר אז ברווח בעברית, ובעל תהליך הלשוני המצב כבר היה, "אני חושבת שזה היה שמעונין בהיסטוריה של השפה: לראות את ההבדלים המובנים אלהים שבבילגו תהליך לא מבנים אלהים. כשכך תהיה חי בירושלים, היו בארץ ישראל רק כמה עשרות אלפי יהודים. ברוסיה הצארית, לעומת זאת, היו חמישה מיליוני יהודים. משם היה כתוב – והקלאסיקות של הספרות העברית הישנה – ששליש אנשים כמו ביאליק ואחד העם. המחקר שלי בעצם טוען שהעברית לא הייתה פריקט – אלא אחו, כלל תהליך חברתי רחב שהתרחש בעיקר במאות אירופה. והוא לא קרה רק כי סופר גדול כתב ספר יפה. למה אנשים מלמדים כנעניים לקרוא ספרות מודרנית בעברית, ואלו תהליכים שלהם עברית שהיא לא כלכלת תחילה?"

את המסקנות היא שוטחת בספר "העברית
מסמל למציאות" (הוצאת מרכז זלמן שזר).
מחקרה על התפתחות השפה מגלה מערכת
מורכבת של ויכוחים ציבוריים, פולימוסים
ודיונים סוערים שהתנהלו בשאלה בסיסית
אחת: גדולה: האם העברית יכולה להיות שפה
מודרנית, ואם כן – איך?

דילוג רב
 בימים שהעברית החלה להתפתח, השפה
 עצמה עברה מהפכה מושגית. "שפה מייצגת
 זהות, אבל בימים ההם היא נחשבה לעניין

דילוג רב

במים שהעביר החלה להתפתח, השפה עצמה עברה מהפכה מושגית. "שפה מייצגת" הוחלפה ב"שפה חסרת תוכן", אבל בימים ההם היא נחשבה לעצירה פריקטית - השתמשו בעברית כדי להתפלל, וביידיש כדי לדבר בבית, ואומרת ארובני. "במזרח אירופה למדו גם רוסים כדי לדבר בעברית, והשכנים ולעשות משא ומתן במסורת. רוסיה הייתה חסרת תוכן, ואני לומד רוסית. כי אני רוצה להיות חלק מהחברה האירופית.

יורד ראובני ביקרה לראשונה באתר תנועת ה"הדת הלאומית", היא חיפשו שיעורו לה להבין איך בעצם קרה כיצד ייתכן שאדם אחד – אליעזר – הצליח להחיות שפה מתה ולהפוך לה לשון היומיום של מיליוני אנשים. מה שאלתה בין רפי חשבוני העבריים השנים שונה לגמרי ממה שציפתה למצוא. "בואו את זה כאן", היא מכריזה, "אליעזר הורה לא להיות את השפה העברית. את זה לא יכול לשנות את ההרגל השפה של מיליונים אחרים. את החשישה הזו, בהחלט. את הפך לידוע כי הוא ימשיך להיות. אבל שפה לא קומא יסודי באמצעות כל אדם אחד, שפה חבטת קט הבטת".

יאבובי (33), ילדות ירושלים, נמצא
שכלבים האחרונים של תוכנית פוסט-
הדרך כשהאינברסיות תל אביב.
לכלכל אותה למחקר על התפתחות
העברית התחילה מסקנות אישית.
בהכרז של המסטריון שחקר את ידועות
תחת המבט, הוריה עדרו אותה למקצוע
ומים. "התעניינתי במסלולי",
והשאלה איך התפתחה השפה שלנו
יקה אותי מאוד. אהבתי לקרוא, הייתה
ספרים רצינית, ואני חושבת שזוהי
עניין אישי שלי במבט מתי השפה הוח
לעה."

במהלך לימודיה באוניברסיטה היא את נתן אלתרמן, והתעמקה בטקסטים ימים מתקופת המעבר הזאת – המעבר ירופה לישראל, המעבר לעם יהודי שחלקו הוהלך בו דובר עברית כשפת אם. רגנות הובילה למחקר רחב. "הייתי נכנסת

**"כשבן-יהודה חי בירושלים,
היו בארץ ישראל רק כמה עשרות אלפי
יהודים. ברוסיה הצארית, לעומת זאת,
היו חמישה מיליוני יהודים. משם יצאו
כותבי הקלאסיקות של הספרות העברית
החדשה - אנשים כמו ביאליק ואחד העם.
העברית הייתה תהליך חברתי רחב"**

**"שפה לא קמה לתחייה
באמצעות בן אדם אחד"
אליעזר בן-יהודה.
מימין: מירב ראובני**

צילום: לע"מ

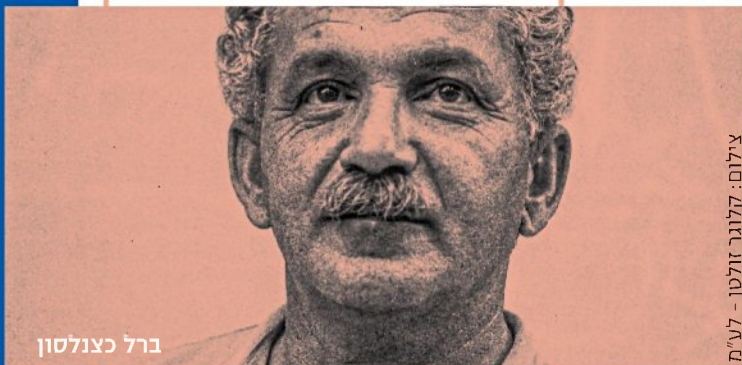
20.63x31.73	4/5	עמוד 18	מקור ראשון - דיוקן	08/2025	95037512-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

בין קודש לחול :

כשברל כצנלסון
הגיע לארץ הוא החליט
לא להוציא מפיו מילה
בלועזית עד שהעברית
תיטמע בו. "כשהייתי נאלץ
לענות משהו - הייתי עונה
באיזה פסוק", הוא מתאר
בכתביו. שלמה לביא,
מאנשי העלייה השנייה,
תיאר עינוי של הנפש,
"הרוצה לדבר ויש לה מה
להגיד, והיא אילמת"

'מכתב עיתי', תרגום של המונח מגרמנית, והוא אמר שהוא רוצה מילה אחת, עיתון. במשך תקופה ארוכה השתמשו בביטוי 'מורה שעות', שהפך לשעון. מילים שהיום נחשבות לנו טריוויאליות כמו 'עיתון' או 'רצינות', מישו היה צריך להמציא אותן.

בבתי הספר המורים התמודדו עם קושי אמיתי. "היו מורים שדווקא רצו ללמד בעברית, אבל היו חילוקי דעות לגבי חלק מהמונחים. למשל, 'עיפרון': היו שקראו לו 'עט עופרת', היו שקראו לו 'עיפרון', והמורים ביקשו מהעיתונים שיפרסמו רשימות של מילים מוסכמות כדי שידעו איך לדבר בכיתה. ממש אמרו להם: תגידו לנו באיזו מילה לבחור, כדי שלא יילמד בבית ספר אחד אוצר מילים אחד ובבית ספר אחר אוצר מילים שונה".
"בן־יהודה תמיד היה 'טיפוס'", אומרת ראובני על מי שזכה למעמד המיתולוגי של

ברל כצנלסון

צילום: קלוגר זולטן - לע"מ

מחיה השפה העברית. "כולם ידעו שהוא מדבר בבית רק עברית, ושהילד שלו יודע רק עברית, אז הוא תמיד היה מותג כזה, משוגע לדבר. אבל היו עוד שותפים לפרויקט הזה, נניח פרופ' יוסף קלוזנר, שכתב מאמרים על מילים חדשות, והיו אומרים עליו שהוא רפורמטור. אחד העם נתן הרבה השראה ציונית־לאומית לפיתוח השפה העברית. נחום סוקולוב, שערך את 'הצפירה' בוורשה, כתב בעברית, ובעמוד פרשנות פוליטית בעיתון היה מסביר מהלכים פוליטיים וסוגיות פוליטיות רחבות. העברית במדור הזה הנגישה לקוראים הרבה מילים חדשות.

"המחשבה שעברית יכולה להיות שפה לאומית, אף 97 אחוזים מהיהודים ברוסיה דיברו אז יידיש, נחשבה אז ליומנית. אבל את התנועה הזאת הובילו כמה מחויבים לדבר, והאנשים הרבים שכתבו בעיתונים וקראו את העיתונים וכתבו למערכת ביססו את אוצר המילים החדש. המון אנשים שונים השתתפו בפרויקט הזה, כי שפה היא דבר ציבורי: אני יכולה להמציא מילים עד מחר, אבל אם מישוהו אחד לא ישתמש בהן אין לזה משמעות".

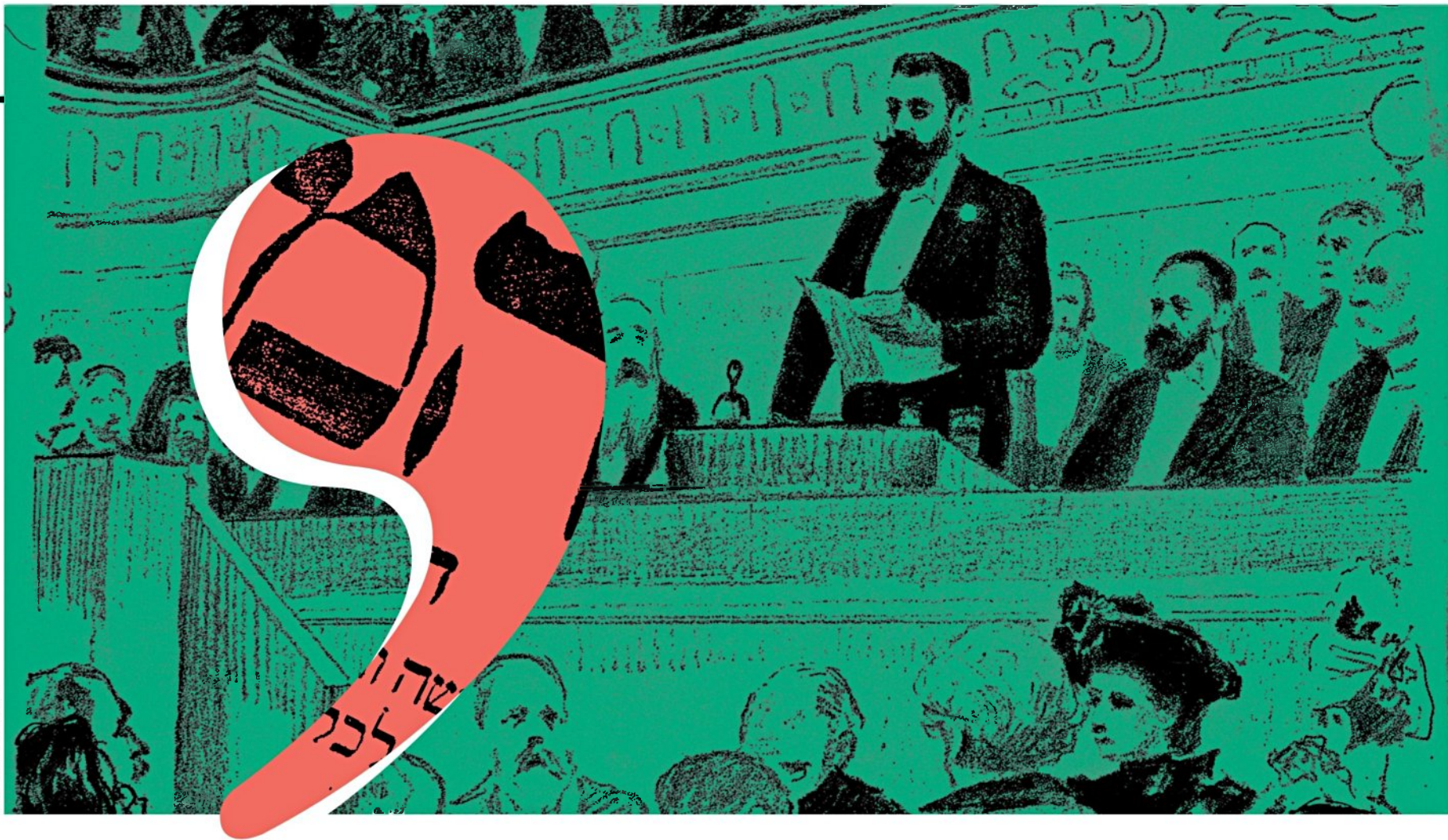
הקשיים המעשיים של המעבר לעברית בחיי היומיום באו לידי ביטוי בסיפורים אישיים מעוררי רגש. כשברל כצנלסון הגיע לארץ ב־1909, הוא החליט לא להוציא מפיו מילה בלועזית עד שהעברית תיטמע בו, וגזר על עצמו שתיקה. "במשך עשרה ימים לא דיברתי כלל. כשהייתי נאלץ לענות משהו - הייתי עונה באיזה פסוק קרוב לעניין", הוא מתאר בכתביו. שלמה לביא, מאנשי העלייה השנייה, תיאר את המעבר הלשוני ככאב נפשי: "כמה שבירת רצון יש בזה, כמה הפסק

צילום: אתר האקדמיה ללשון, באדיבות ויקיפדיה

95037513-3	08/2025	מקור ראשון - דיוקן	עמוד 18	5/5	30.57x31.56
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

בין קודש לחול :

צילום: נטלי איתני'ס

אחד הפולמוסים הגדולים עסק ברומן המפורסם של הרצל, "אלטנוילנד", שיצא ב־1902 ותיאר כיצד במדינת היהודים העתידית החברה הגבוהה מדברת גרמנית והחברה העממית מדברת יידיש. "אחד העם כתב על זה ביקורת חריפה", אומרת ראובני. "איפה התרבות העברית פה? איפה השפה העברית פה? איזה מין חזון ציוני זה?"

קיישינו וגם הגיבו למערכת. הם גם שלחו את עשר הקופיות או חצי הרובל שחסכו למען ניצולי הפרעות. לאט ובהדרגה העברית החלה לבטא מרחב ציבורי צעיר ומודרני. מתי החברה הרחבה התחילה להצטרף בחיקוף גדול, וממש לדבר את השפה? "בעשור שלפני מלחמת העולם הראשונה, במזרח אירופה, הייתה תרבות עברית: עשרות אלפי אנשים שקוראים עיתון בעברית, שהילדים שלהם קוראים עיתוני ילדים בעברית וכתבים מכתבים לעיתון בעברית. אבל זאת הייתה שפה כתובה, לא כל כך מדוברת".

הזהב של השכונה

העברית המדוברת בארץ ישראל התפתחה מאוחר יותר, אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשהבריטים הכריזו על העברית כאחת משלוש השפות הרשמיות במנדט הבריטי, לצד אנגלית וערבית. "זה קרה בזכות הקמפיין ארוך השנים של בן־יהודה והאחרים, ובשנות העשרים והשלושים העברית הפכה באמת לשפה חיה בכל

ולכן כשהתקבלה החלטה שבטכניון ילמדו בגרמנית, התעוררה סערה. לא רק בארץ ישראל, אלא בכל רחבי אירופה. הטכניון נתפס כמנותק, והמאבק נגד ההחלטה כלל הפגנות, כתבות בעיתונות, ואפילו מחאות רחוב שגייסו אליהן ילדים. בסופו של דבר התקבלה פשרה: מדעים מדויקים יילמדו בעברית וטכנולוגיה בגרמנית, באופן זמני. אף על פי כן, נתפסה ההחלטה כניצחון לתומכי העברית, וזו הייתה נקודת מפנה בתודעה הלאומית. המצב הסבוך הזה יצר עמדות מורכבות. "העיתונות האורתודוקסית לא ידעה מה לעשות, כי היא ראתה שהעברית המודרנית קשורה גם בחילוק", אומרת ראובני. "הם לא יודעים במי לתמוך – בעברית או בגרמנית. היישוב הישן נטה לצד הגרמני: הם טענו שהעברית החדשה היא לא לשון קודש אלא רק מסכה שנועדה להסתיר את החילון שהציונים רוצים להביא". פריחתם של עיתוני הילדים דאו הוכיחה שהשפה התפשטה גם לקהלים צעירים. "בעיתונים העבריים לילדים הם קראו בשקיקה בעברית על כל מה שקרה בפרעות

הסימפטיה לעברית ואפילו לא שקל". אחד הפולמוסים הגדולים עסק ברומן המפורסם של הרצל, "אלטנוילנד", שיצא ב־1902 ותיאר כיצד במדינת היהודים העתידית החברה הגבוהה מדברת גרמנית והחברה העממית מדברת יידיש. "אחד העם כתב על זה ביקורת חריפה", אומרת ראובני. "איפה התרבות העברית פה? איפה השפה העברית פה? איזה מין חזון ציוני זה? מקס נורדאו נשלח בתגובה לתקוף את אחד העם, והוא מתאר אותו כיהודי־גטו צד אופקים, זר לסובלנות ולאידרופיות. נטען שהוא פוגע בחזון הציוני. התפתח פולמוס ציבורי על הדמות האידילית של החברה היהודית העתידית, והאם עברית יכולה בכלל להיות חלק ממנה". עשור לאחר מכן הביאה שנת 1913 את האירוע שהפך לנקודת מפנה בתולדות העברית המודרנית – "מלחמת השפות", שעיקרה בשאלה באיזו שפה ילמדו בטכניון בחיפה. "זה ממש שיא הוויכוח", מסבירה ראובני. "אחרי עשרים של דיון ציבורי, בחברה היהודית התגבשה התפיסה שהעברית יכולה להיות שפה מודרנית וביטוי של לאומיות,

מחשבה ועינויי הנפש, הרוצה לדבר ויש לה מה להגיד, והיא אילמת, הלשון מגמגמת".

הרצל פינת אחד העם

המציאות בארץ ישראל בעת ההיא הייתה מורכבת ורב־תרבותית. "בירושלים היו יידיש עם כל מיני ניבים מאירופה, לדינו של מי שמגיעים מהתפוצות הלדיניות, ערבית ופרסית, ושכבת פילנתרופיה שאנשיה מדברים צרפתית או גרמנית".

איך בולם תקשורת ביניהם?

"בעברית, ככל הנראה. זה מה שבן־יהודה אמר שהוא ראה כשהגיע לארץ, ויש קצת עדויות שאכן היה שימוש מסוים בעברית כדי לתקשר. העברית מעולם לא מתה, כי תמיד יהודים מתפוצות שונות השתמשו בה כדי לתקשר ביניהם. תמיד היה אפשר להגיה אותה כבסיס משותף ליהודים מכל הגלויות".

ועדיין, גם בארץ עלתה הטענה שהעברית היא לא השפה היהודית הבינלאומית – אלא היידיש. "במרחב המזרח־אירופי זו הייתה השפה של רוב היהודים", מסבירה ראובני, והיו מי שניסו להשתמש בה כדי לבסס עליה זהות לאומית, ולהשיג בגיבויה זכויות לאומיות באירופה. "בשנת 1908 התכנסו בצ'רנוביץ' שלושים עיתונאים וסופרים, והכריזו שיידיש היא שפה לאומית יהודית – אומנם לא השפה הלאומית בה־א הידיעה, אלא לצד העברית. וזה גרם לסקנדל עצום. מי אתם שתגידו את זה, ואיזו מחשבה מגוחכת! יידיש לא יכולה להיות שפה לאומית. אחרים אמרו: אתם עם העברית שלכם, זה אליטיסטי, זה לא קשור לכלום, ועם כל הכבוד לעברית שהיא שפה היסטורית, היא שפה מתה, היא לא שפה של היומיום שיכולה לאפשר בסיס פוליטי". התנועה הציונית עצמה הייתה אדישה לשאלת העברית. "תמיד אמרו 'כן, זה חשוב', אבל מי שניסו לקדם את העברית הרגישו שאלו דיבורים בעלמא. הם היו אומרים: 'כל

